

KÖNCZEI CSONGOR

„RAKJA A SAPKÁJÁBA, ERRE
A CÉLRA MEGFELEL AZ IS...”
HÉTKÖZNAPI „MAGYAR
IRREDENTIZMUS” A KÉT
VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI
ERDÉLYBEN

„Én az életet itt, ahol születtem, leéltem, s közbe a világ körülöttem megváltozott egészen. Ha megjavult, hát megjavult, s ha elromlott, hát elromlott. De én nem tartom magamot hibásnak, mert a történelmet nem én rontottam el.” – Tánczos Simon (Tánczos 2008: 163.)

Ezerkilencszázharmincyolc november 6-án a Kolozsváron megjelenő *Keleti Ujság* 6. oldalán *Fegyverrejtegetésért ötezer lejre ítélt a katonai törvényszék egy idős magyar körorvost* címmel olvasható az alábbi tudósítás:

„(Kolozsvár, november 4.) Könczey Gerő dr., hatvankétéves kisküküllővári orvost, hatóságokkal szembeni tiszteletlenségért, fegyverrejtegetésért és izgatásért vonták felelősségre a katonai törvényszék legutóbbi tárgyalásán. A vádirat szerint ez év október 13-án Könczey dr. lakásán házkutatást tartott *Baciu* csendőrőrmester s ez alkalommal számos töltény, egy puskacsövet, két multszázadbeli elültöltő puskát, egy ódon szablyát és egy kis színes zászlócskát találtak a lakásán. Az őrmester lefoglalta a talált tárgyakat és egy kosarat kért, hogy azokat elszállítsa. Könczey dr. azt válaszolta, hogy »rakja a sapkájába, erre a célra megfelel az is«. Az őrmester azért még külön hatóság sértegetésért is feljelentést tett az orvos ellen.

A tárgyalás során Könczey dr. kijelentette, hogy fiatalabb éveiben szenvedélyes vadász volt s a töltények ebből az időből származnak, már meg is feledkezett róluk, de különben is, üres hüvelyek voltak. A fegyvereket csak, mint régiségeket őrizte. A zászlócskáról pedig nem volt tudomása, mert azt a *kisfia csinálta* olyanformán, hogy egy kis *fadarabra felragasztott egy kis fehér papirlapot s egy ajándékba kapott színes ceruzakészlet minden színét felkente a papirosra.*

A vádbeszéd után Moldovan Valer dr. beszédében hangoztatta, hogy *egy gyermek játékszeréért nem lehet egy orvost megbüntetni*, majd enyhe ítéletet kért.

A katonai törvényszék figyelembe vette az enyhítő körülményeket és Könczey Gerő dr. orvost 5000 lej pénzbírságra, 2000 lej költségmegtérítésre ítélte, betudva a háromhetes előzetes vizsgálati fogság pénzbe átszámított idejét.” (*Keleti Ujság* XXI/251. 1938. nov. 6.)

A fenti tudósítás egy lezajlott történet sor beszámolója, egyike a két világháború közötti erdélyi magyarság hatósági végzálás-történeteinek. A tényállás: egy hatvankét éves, nyugdíjas, vidéken lakó orvos három hetet ült a kolozsvári katonai törvényszék fogdájában, majd összesen 7000 lej büntetésre ítélték *hatóságokkal szembeni tiszteletlenségért, fegyverrejtegetésért és izgatásért*. De ki is volt ez a tiszteletlen fegyverrejtegető izgató?

*

Könczei Gerő 1875. február 18-án született Küküllőváron, az egykori Kis-Küküllő megyében, nyolc gyermek közül elsőként, egy háromszéki eredetű családban: édesapja Könczei Kálmán (1844–1921) „földbirtokos” torjai, édesanyja Deák Honoráta (1850–1919) kovásznai származású volt.² A középiskolát a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban végezte. Nem tartozott az eminens tanulók közé – az 1893-as érettségi vizsgája is csak „egyszerűen” sikerült –, viszont tudományos érdeklődése korán megmutatkozott: 1887-ben „Könczei Gerő III. gimn. oszt. egy kőbalta es egy agyag csuporral” gyarapította a Kollégium régiség-gyűjteményét, 1890-ben a „VII. g. o. Köntzei Gerő” adománnyal járult hozzá a Kollégium Állat- és növénytan gyűjteményéhez.³ 1893-ban felvételt nyert a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Orvostudományi Karára. A természetjárás iránti vonzalmát és a természettudományi gyűjtemények gyarapítására irányuló törekvését jelzi a kolozsvári Református Kollégium 1894-es értesítője, amely többek között egy keresztes vipérának a természetrajzi és a földrajzi gyűjteménybe való kerüléséről tudósít: „Pelias berus a bácsi torokból és egy fiatal példány ugyanonnan (értéke 2 frt.); az előbbi Könczey Gerő orvosnövendék, az utóbbit Török Kálmán és Hatházy Géza V. oszt. növendékek ajándékozták a muzeumnak.”⁴

Az egyetemi éveit alatt már sokkal jobb tanulmányi eredményeket mutathatott fel, mivel a „m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter” 1897. július 29-én kelt 46460 sz. rendeletében „*Köntzei Gerőnek* a kolozsvári egyetem leiró és tájboncztni tanszéke mellé f. évi június hó 1-től számítandó egy év tartamára díjas gyakornokká” való kinevezését „a mondott időre megerősítette” (*Hivatalos Közlöny* V/17. 1897. szept. 1. 374), majd – miután végzősként a *Kolozsvári Egyetemi Lapok* 1900. június 26-án megemlíti „az egyetem új doktorai” között (*Kolozsvári Egyetemi Lapok* III/14. 1900. jún. 25. 130) – az 1900.

1 A Könczei családnév a korabeli hivatalos iratokban és sajtóanyagokban hol a régies tz-vel, hol cz-vel jelenik meg, hol a hagyományos -y végződéssel, hol i-vel.

2 Könczei Gerő legkisebb testvére, Könczei Lenke (1895–1989) visszaemlékezései szerint először Könczei Kálmán apai nagybátyja, Könczei Gergely került Torjáról a helyi grófi uradalom intézőjeként Küküllővárra, ahol összeházasodott Bogdán Máriaival. Mivel nem volt gyerekük, magukhoz vették és felnevelték felesége unokahúgát, Deák Honorátát. (Deák Honoráta igazi szülei, a tízenhárom gyereket világra hozó Deák Boldizsár és Bogdán Anna voltak.) Könczei Kálmán Torján született, Székelyudvarhelyen járt iskolába, majd két év jogot is végzett. Elvéve nagybátyja neveltleányát – és együttal átvéve a gróf Haller Jenő (1844–1898) birtokának intézői állását is – telepedett le Küküllőváron.

3 Lásd A Nagyenyedi Ev. Ref. Bethlen-Főiskola 1885–1893 közötti értesítőit.

4 A *Kolozsvári Evang. Reform. Kollégium Értesítője az 1893–94-ik évről*. Kolozsvár, 1894: 59.

augusztus 2-án kelt 54409 sz. rendelete értelmében „*dr. Köntzei Gerőnek* a kolozsvári tud. egyetem leíró és tájboncztoni tanszéke mellé folyó évi július hó 1-től számítandó két év tartamára tanársegéddé történt megválasztását jóváhagyólag tudomásul vette, és nevezettet ezen minőségében a mondott idő tartamára megerősítette” (*Hivatalos Közlöny* VIII/18. 1900. szept. 1. 425).

Egyetemi karrierjét megszakítva⁵ 1902 szeptemberében mint zágoni körorvos teszi le a tisztiorvosi (*Orvosi Hetilap* XLVI/40. 1902. okt. 5. 651), majd 1908 áprilisában pedig már hátszegi járásorvosként a törvénytudományi orvosi vizsgákat Kolozsváron, ez utóbbi eredményeként a „m. kir. igazságügyminiszter kinevezte” törvénytudományi orvossá „*dr. Köntzei Gerő hátszegi lakos, járásorvost a dévai kir. törvénytudományhoz*” (*Igazságügyi Közlöny* XVIII/8. 1909. aug. 25. 328). Közben továbbra is aktív természettudományi érdeklődésére és tevékenységére utal, hogy 1901-ben „új tagja” lesz a Királyi Magyar Természettudományi Társulat (*Természettudományi Közlöny* XXXIII/380. 1901. ápr. 253), 1914 január elsejétől a Hunyadmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Társulat (Tarján szerk. 1914: 84) választmányainak és szerepel a Magyar Entomológiai Társaság tagjainak 1917-es névsorában (*Rovartani Lapok* XXIV/1–2. 1917. márc. 30. 27). A Hátszegen töltött éveit alatti bekapcsolódott a dél-erdélyi zoológiai kutatásokba, a Retyezátban⁶ végzett kutatásait *Lepkészet gyűjtési viszonyok a Retyezát-hegységben* címmel a *Rovartani Lapok* közli 1917-ben (*Rovartani Lapok* XXIV/1–2. 1917. márc. 30. 8–13).

Hivatalos tisztviselőként 1918 után nem teszi le a hűségi (királyi) esküt a román államnak, ezért az új hatalom elbocsájtja.⁷ Hazatelepedik Küküllővárra, ahol birtokosként és magánrendelőt nyitó orvosként viszonylag későn családot alapít: feleségül veszi a pókai származású Nagy Ilmát (1892–1942), akitől a következő évtizedben három gyereke születik, Honoráta (1923–2009), Ilma (1925–1987) és Ádám (1928–1983). Rovartani kutatásait, elkötelezett közművelődési és tudomány szervezési tevékenységét kényszerű

5 Legkisebb húga, Könczei Lenke emlékezete szerint „ha Kolozsváron marad, sokra vitte volna, de annyit tudok a családi pletykából: tanársegéd volt már (Purjesz tanársegédje) [Purjesz Zsigmond (1846–1918), a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem orvosprofesszora, az Orvostudományi Kar Belgyógyászati Tanszékének vezetője volt], beleszeretett egy kasszírónőbe [vendéglői pénztárosnő], abban az időben olyan volt, mint egy leprás, édesapámék lebeszéltek. Ha ott marad, professzor lett volna. Azért volt jó törvénytudományi orvosnak. Először Zágonba körorvosnak, onnan került Hátszegrre törvénytudományi orvosnak.” (Könczei Ádám: *Beszélgetés Lenke néniel apámról 1980 őszén* – kézirat.)

6 „A Retyezát állatvilágának általában, rovar-lepkévilágának különösen alapos ismerője és szak-szerű gyűjtője volt. A Retyezátra élete további szakaszában is – lehetőségeihez képest – rendszeresen vissza-visszatért.” – írja fia 1980. november 28-án. (Könczei Ádám: *Dr. Köntzei Gerő rövid életrajza* – kézirat.) „Kirándulásunk létrehozója, szervezője Dr. Köntzei Gerő hátszegi járásorvos, igen lelkes vérbeli lepkész volt” – emlékszik vissza egy 1914. július 14-én sorra kerülő kirándulásra *Entomológiai kirándulás a Retyezátra* címmel barátja, Diószeghy László (1877–1942) lepidopterológus, képzőművész, a Székely Nemzeti Múzeum külső munkatársa. (*Rovartani Lapok* XXIV/9–12. 1918 febr. 25. 169.)

7 „Hányszor szemére hánytva Jenő bácsinak [sógora Szabó Jenő (1887–1959) orvos, Könczei Lenke férje], hogy miért tett esküt a románoknak. Csak nekünk nem volt házunk, mit csináltunk volna?” (Könczei Ádám: *Beszélgetés Lenke néniel apámról 1980 őszén* – kézirat.)

hazaköltözése után is folytatja,⁸ felhívások, kutatási és néprajzi adalékok sorát teszi közzé a Székelység havilapban,⁹ 1931-től külső munkatársként közreműködik, folyamatosan levelezik és gyűjtőutakon vesz részt a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kutatóival.¹⁰ Ennek a kapcsolatnak volt az egyik kimagasló eredménye az 1934 júliusában sorra kerülő, általa szervezett hargitai „expedíció”, amelyről részletesen számolt be a kor

8 „Azok a most élő magyar orvosdoktorok, akik a hazai állatvilág valamelyik részének kutatásával, tanulmányozásával vagy megfigyelésével, tudomásom szerint, foglalkoztak és nagyrészt még most is foglalkoznak, betűrendben (lakóhelyük és szűkebb munkakörük megjelölésével együtt) a következők: [...] *Könczei Gerő*, Küküllővár, Kis-Küküllő vm. (lepkék). [...]” (Horváth 1930: 5.); „Díószeghy László borosjenői festőművész, elismert lepkész és dr. Köntzey Gerő ny. orvos rovargyűjtő munkáikat kiterjesztették a Székelyföldre is, az elszármazási helyükre. (Székelység II/7–8. 1932. júl.–aug. 8.) Szintén vonatkozó adalék, hogy önkéntes munkatársként 1925–1933 között Könczei Gerő a Budapesten megjelenő *Aquila* madártani folyóirat madárvonulási adatainak küküllővári forrása volt.

9 „*Székelyföld állattani kutatásával* foglalkozók közöljük címüket dr. Karatnai Köntzei Gerő orvossal Cetatea de Balta (Küküllővár) jud. Târnava Mică. A Székelyföld kutatásának érdekében mindenkinek válaszolni fog.” (Székelység II/11–12. 1932. nov.–dec. 106.); „*Székelyföld kutatása*. [...] *Mammutfogat* talált dr. Köntzey Gerő zoológusunk Păcureni (Mureș m.) község egyik házában pincéjében kő helyett befalazva.” (Székelység V/11–12. 1935. nov.–dec. IV.); „*Néprajz*. [...] Bongor szó előfordulására és jelentésére vonatkozóan dr. Köntzey Gerő orvos ur a következőket közli. Póka községben (Maros m.) egyik dülőjét hívják így s egy ott lakó öreg székely fináncbiztos szerint a Bach korszak alatt, amikor adózási szempontból osztályozták a határt, ezt a »Bongor« nevű részt Baumgartennek vették. Tényleg most is vannak ott a hegyoldalon gyümölcsfák!” (Székelység VIII/12. 1938. dec. 100.); „*Néprajz*. [...] *A fekete elnevezést a korrupció termelte ki (fekete valuta, szesz, benzin, liszt stb.)* Amint Köntzey Gerő dr. közli velünk, a Székely Sóvidéken végre akadt egy becsület használati mód is a »fekete vonat« elnevezésének a használatával, értvén alatta – az ujabban forgalomba hozott veres »motor«-tól való megkülönböztetés miatt – a régi gőzmozdonyos füstös garnitúrát.” (Székelység IX/1–2. 1939. jan.–febr. 9.)

10 Könczei Gerőnek a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal való kapcsolatát részletesen feltárta az utóbbi években Boér Hunor, Kocs Irén és Wolf Tamás. Az általuk közreadott levelezések híven tükrözik Könczei Gerő tudományos hitvallását és érzékeltetik kutatói habitusát, hogy például „A cél az volna, hogy megszervezzük az egész Székelyföld rovar- és madártani kutatását, s ilyen gyűjtőket arra verbuválni, felkérni, és együttes gyűjtőutakat rendezni... Az ilyen előkészítés lassan megy, de hát előbb emberek, aztán jó program, felszerelés... Így gazdagodnátok legalaposabban! Fél munka volna, ha az anyagot nem volna ki feldolgozza, és aztán ha nem lehetne valahol közölni az eredményt, hogy kincsek véka alatt ne maradjon! Ez évek alatt történék, de ugye erre is előre kell készülni, mint a vizsgára!” (Könczei Gerő 1932. április 14-én keltezt levele Csutak Vilmos (1878–1936) múzeumigazgatónak, közreadja Wolf 2002: 43–44.) Vagy: „szervezni akarom a munkát munkatársak beállítása iránt. Ha mindenki annyit tett volna félre eddig, mint csak amennyit én Részetekre, már egy kis külön szobát kellen adjatok a Múzeumban. [...] Egyébként e tárgyban írt jegyzeteimet és a nagyszabéban szerzett tapasztalataim leírtam provizorikusan, mellékelem szíves átnézés végett, akár az érdeklődőknek mutasd meg, mert úgy látom, Nálatok ezeket a dolgokat az alapján kell kezdeni! Jövőre megszervezzük – indítványozom, és Bányainak [Bányai János (1886–1971) geológus, tanár] is írok erről, hogy legyen segítségemre – a rendes évi összejevetelét a zoológusoknak, mindig valamelyik nevezetesebb székely városban vagy fürdőn; így egy két nap alatt – esetleg kirándulásokkal kapcsolatosan sok eszmét vehetünk fel, és gondolatot cserélhetünk egymással! Igazam van-é?” (Könczei Gerő 1933. október 19-én keltezt levele Csutak Vilmos múzeumigazgatónak, közreadja Kocs 2009: 148.)

erdélyi magyar sajtója.¹¹ Kutatásai, gyűjtései eredményeiről előadásokat tart,¹² feladatának érzi az erdélyi magyar természettudományos élet szervezését.¹³

Könczei Gerő aktív és szerteágazó társadalmi életet élt, az orvosi hivatása és a tudományszervező tevékenysége mellett szerepet vállalt az erdélyi református egyház életében is: zágoni körorvosként az orbai (Tárkányi összeáll. 1904: 132), az első világháború után hazakerülve a küllői egyházmegye tanácsosa,¹⁴ 1939-ben tagja az Erdélyi Református Egyházkerület közgyűlésének (*Keleti Ujság* XXII/129. 1939. jún. 11. 6). És arról is adatok sora tanúskodik, hogy élete során fontosnak tartotta a karitatív cselekedeteket: neve például már 1915-ben feltűnik 2 koronával egy, a „háboru rokkant katonái részére” folyó gyűjtők között (*Budapesti Hirlap* XXXV/126. 1915. máj. 7. 12.), hátszegi orvosként pártoló tagja „a Természettudományi Könyvkiadó-Vállalat tizenharmadik 1908–1910. évi ciklusának”,¹⁵ rendszeres előfizetője, támogatója a Székelyudvarhelyen 1931–1944 között megjelenő Székelység folyóiratnak,¹⁶ de szerepel 52 lejjel 1934. március 8-án a kolozsvári „magyar főiskolások báljára beküldött védnöki adományok” listáján (*Ellenzék* LV/59. 1934. márc. 8. 5.) és 100 lejjel az 1939. május 18-án tűzvészben elpusztult bukóvinai székely Józseffelváért adományozók listáján is (*Keleti Ujság* XXII/129. 1939. jún. 11. 6).

*

11 „Székelyföld kutatása. [...] A Székelyföldet feldolgozó állattani kutatóink dr. Köntzey Gerő orvos vezetése alatt (lakik: Cetatea de Baltă jud. Târnava Mică) együttes nagy kirándulására készülnek július elejére a Központi Hargitába. Az eziránt érdeklődők forduljanak a vezetőhöz.” (Székelység IV/5–6. 1934. máj.–jún. 41.); „A »vacakiada« nevezetű lepkéket, mert vacakok – szívesen átadja a társaság második lepkészenek, dr. Könczey Gerő főorvosnak. Ő messziről egyszerű, székely szalmakalapjában úgy fest, mint dolgos arató vagy falusi jegyző, pedig valójában ő az egész kirándulás adminisztrátora, aki a tudományos kirándulás előkészítésében megirt 27 ajánlott levelet és 40 levelezőlapot.” (Lásd L. L.: A Hargita kutatás naplójából. Milyen eredményeket ért el a székelyföldi tudományos kirándulás? *Ellenzék* LV/160. 1934. júl. 18. 4.)

12 „Szentgyörgyi hírek. Tudósítónk jelenti: A Székely Nemzeti Múzeum ismeretterjesztő előadás-sorozatán legutóbb dr. Köntzey Gerő és Dobay László természettudósok tartottak előadást. Dr. Köntzey Gerő a rovarvilág életmódját, míg Dobay László a madarak költözését ismertette.” (*Brassói Lapok* XLI/25. 1935. febr. 1. 6.)

13 Például a gyűjtemények gyarapításához gyűjtési módszertant dolgoz ki, megtervezi a sepsiszentgyörgyi múzeum természettudományi szakosztályának fejlesztését (rovarszekrényeket tervez és kivitelez tárolás céljából), az Erdélyi Múzeum Egyesület 1933-as sepsiszentgyörgyi vándorgyűlésén mindennek alapszabályzat-tervét is előterjeszti, rendszeresen ír jelentéseket a múzeum igazgatóságának stb. (lásd részletesen Boér 2002, Wolf 2002 és Kocs 2009).

14 „Dicsőszentmártonból jelentik: A küllői református egyházmegyének a napokban megtartott közgyűlése az új lelkészek, tanárok és tanítók beiktatása, a különböző jelentések letárgyalása és a régi termény-adózás visszaállítása után gondnokának és ügyészének dr. Barabás Béla volt közjegyzőt választotta meg. Középiszkolai előljárósági tag lett Gyulai József, egyházmegyei tanácsos dr. Könczey Gerő, tanácsbíró dr. Horváth Ákos volt főszolgabíró, nyugdíjbizottsági tag Kiss Mihály, belmissziói előadó dr. Ilyés Géza, világi aljegyző Demjén Miklós polgári iskolai tanár.” (*Ellenzék* XLV/271. 1924. nov. 29. 4.)

15 Forrás: <http://leporollak.hu/tudomany/PART1911.HTM>; utolsó letöltés: 2019. jún. 30.

16 Sőt, nemcsak a maga számára fizeti elő a folyóiratot, neve feltűnik azon pártfogók listáján is „akik 150 Lei befizetéssel lehetővé tették, hogy egy második példány a szeretetteljes figyelmük folytán egy arra alkalmas helyre tiszteletpéldányként eljuthasson.” (Székelység VIII/8–9. 1938. aug.–szept. 84.)

A le nem tett eskü, valamint az említett tevékenységei miatt 1934-ben kezdi el figyelni a Román Királyság titkosrendőrsége, a Sziguranca, a 91823 sorszámú megfigyelési dosszié rövid tartalmi meghatározása szerint Könczei Gerő „este cunoscut ca irendtist maghiar” (‘magyar irredentaként közismert’). Pontosabban valószínűsíthető, hogy végül mégis az 1934. január 28-án, 59 évesen letett eskü keltette fel az állami szervek figyelmét – másképp nem kapott volna nyugdíjat a Román Államtól¹⁷ –, hiszen egy későbbi, „irredenta tevékenységeit” részletesen felsoroló iratban¹⁸ ez a momentum szerepel az első helyen: „Suspectul în cauză a depus jurământul de credință numai în 1934, prin acest fapt s-a arătat pe față ura ce o are contra Românilor.” (‘A gyanúsított csak 1934-ben tette le a hűségesküt, ezáltal is kimutatván a románok elleni gyűlöletét.’) És sorjázna a további „irredenta bűnök”: hogy Könczei Gerő mindig „semmibe veszi” a románokat,¹⁹ csakis magyarul hajlandó beszélni, „még a hivatalokban is” – „noha egészen jól beszéli” a román nyelvet²⁰ –, hogy szoros kapcsolatot ápol a dicsőszentmártoni magyarsággal (sic!), s nem utolsó sorban, hogy egyes házkutatások alkalmával szemére vetette a csendőröknek, hogy „kötekednek a magyarokkal”.²¹

Hogy mindezek alapján miért tekinthettek „magyar irredentának” egy vidéken élő, nyugdíjas orvost a két világháború közötti Romániában? Egy Gábor szerint az „irredenta fogalom Nagy-Romániában – szinte állandósulva – egy valójában felszámolhatatlan, folyamatos ellenőrzést kívánó problémát jelentett” (Egy 2015: 324) úgy, hogy magának a fogalomnak a hatósági használata és értelmezése egyáltalán nem volt egységes, következetes és világos.²² Az viszont egyértelmű volt, hogy a fogalomhoz „kemény etnikai

17 Idézet egy 1938. november 25-én kelt jelentésből: „După unire, numitul a refuzat să depună jurământul de credință, ceiace a făcut abea în anul 1934, pentru a putea căpăta pensia de la Statul Român.” (‘Az egyesülés után, a fentnevezett elutasította a hűségesküt, amelyet csak 1934-ben tett meg azért, hogy nyugdíjba részesülhessen a Román Állam részéről.’)

18 A kiolvashatatlan dátumú irat címe: *Detalii asupra activității ce individul desfășoară* (‘Az egyén tevékenységeinek részletei’).

19 Könczei Gerőnek a románsághoz, mint nemzethez való viszonyulásairól nem maradtak fenn adatok, viszont az 1921-es földreformot végrehajtó román államapparátussal szembeni magatartását tükrözi egy, a fia, Könczei Ádám naplójából származó idézet: „Természetesen a román földosztókkal szóba sem állott. Egyszer behívták a jegyzőségre, azzal állított be: ez az a földrabló társaság? 40 holdat meghagytak, a többit mind elvették.” (Lásd Könczei-Tolna szerk. 1998: 9.)

20 Egy, már az 1940-es évekből származó, de kiolvashatatlan dátumú irat szerint: „În diferite ocaziuni, și-a manifestat ura ce o are față de elementul românesc, refuzând chiar a vorbi limba română, deși o cunoaște destul de bine.” (‘Különböző alkalmakkor nyilvánvalóvá tette a román iránti gyűlöletét, sőt megtagadván a román nyelv használatát, noha azt egészen jól ismeri.’)

21 Ahogyan ez kiderül az említett 1938. november 25-én kelt jelentés folytatásából: „Susnumitul a căutat să desconsiderare în totdeauna, tot ce este românesc, vorbește numai limba maghiara, chiar și în oficiile publice. Are strânse legături cu maghiarii din orașul Dicioșanmartin pe care-i vizitează des. Cu ocazia unor perchezițiuni domiciliare, susnumitul a reșosat organelor jandarmeriei că ungurii sunt șicanați.” (‘A fentnevezett mindig semmibe vesz mindent, ami román, csak magyarul beszél, még a közhivatalokban is. Szoros kapcsolatokat ápol a dicsőszentmártoni magyarsággal, gyakran látogatja őket. Egyes házkutatások alkalmával a fentnevezett szemére vetette a csendőröknek, hogy kötekednek a magyarokkal.’)

22 „Az iratok azt sugallják, hogy inkább egy szöbokkal van dolgunk – pontosabban olyan, egyébként egymással nyelvészeti szempontból nem összefüggő szavakkal és fogalmakkal, amelyek jelentése a kisebbségek nemzeti érzéséhez, nem román mivoltukhoz kapcsolódik.” (Egy 2015: 311.)

tartalom” társult, „mivel a nemzeti hovatarozás meghatározó szerepet játszott benne, amely hivatalos szemmel nehezen átléphető határ volt”, így „erre a kemény etnikai tartalomra utal a fogalom konkrétabb tartalmának az a része is, amely a viselethez, a nemzeti színekhez, a magyar nyelvű dalokhoz, a szokásokhoz, vagy akár a nemzeti kultúrához és egyházakhoz köti az irredenta meghatározását.” Ezek alapján a „kultúra és annak fenntartása eleve csak irredentaként értelmezhető, a kultúra pedig maga az etnicitás, megteremtve az egyértelmű hozzárendelést” (Egry 2015: 324). Könczei Gerő életpályája, a magyar kultúra és tudományosság iránti elkötelezettsége, aktív társadalmi élete és nem utolsó sorban a román állami szervekhez való viszonyulása hatásági szempontból tökéletesen megfeleltették személyét a „magyar irredenta” besoroláshoz.

Könczei Gerő szigurancás megfigyelési dossziéja természetesen tartalmazza a küllővári otthonában 1934. október 13-án sorra kerülő házkutatás jegyzőkönyvét, a saját kezűleg aláírt vallomását, valamint a haditörvényszéki ítéletet is. A Baciú Ioan csendőrmester által kitöltött és aláírt házkutatási jegyzőkönyv²³ – a lefoglalt tárgyak tételes felsorolása után – a következő megjegyzéssel zárul: „A házkutatás során kérvén az érintett egyént, hogy adjon a fenti tárgyak elszállításához egy kosarat, a fentnevezett azt válaszolta, hogy rakjam a sapkámba, mert neki nincs egy kosara sem, ezáltal kicsúfolva és megsértve a román katonai egyeruhát, mindezt a jegyző és a polgármester urak jelenlétében.”²⁴ Ámde Könczei Gerő vallomásában cáfolja a sértés tényét. A nehezen olvasható nyilatkozat²⁵ részletei amúgy rávilágítanak a helyzet abszurditására

23 „A fentnevezett ebédlőjében találtatott [...] darab 16 mm-es vadászfegyverhez járó töltény, 43 darab ugyanolyan típusú üres töltény. 5 darab különböző kaliberű revolvertöltény. Egy régi katonai fegyverhez járó töltény. 70 darab Flobert típusú puskához járó 6 mm-es töltény. Egy használhatatlan régi fegyver, két vadászpuskacső, szintén használhatatlanok – ezek egy gabonatarolóban találtattak. A nappaliban találtatott még egy olasz típusú kard is – mindezekről nem rendelkezik semmilyen irattal. Ugyanazon nappali egyik sarkában találtatott egy kartonpapír magyar zászló, amelynek színei ceruzával vannak festve. [...] A fentnevezett lakásában még találtatott egy kézi vezérlésű dohányvágó gép, két öngyújtó és [...] 6 doboznyi por [...]összcsúlyukba beleértve a dobozokat is. Még találtatott 230 gr [...] hús is.” Eredetiben (zárójelben a nehezen olvasható, így kikövetkeztetett szavak, valamint az olvashatatlan részek): „S-au găsit în sufrageria susnumitului un număr de [...] buc cartușe calibru 16 pentru armă de vânătoare, un număr de 43 tuburi de acelaș model goale. Un număr de cinci cartușe pentru revolver de calibru diferit. Un cartuș tip militar vechiu. Un număr de 70 cartușe calibru 6 pentru armă Flobert. Una armă uzată tip vechiu nefolosibilă, două tevi de arme pentru arme de vânătoare, deasemenea nefolosibile, – aceștea fiind găsite într-o magazie de cereale. – S-a mai găsit în salon o sabie tip italian, – pentru toate [aceștea] nu posedă nici un fel de acte. – Tot în acel salon într-un colț a camerei s-a [găsit] un drapel tricolor maghiar format pe carton, al căruia culorile [sunt] scrise cu creion. [...] S-au mai găsit în domiciliul susnumitului una mașină de tăiat tutun, mișcare manuală, un număr de două brichete și [...] de 6 cutii pulbere în greutate totală de [...] socotit și cutiile. S-au mai găsit și 230 gr. carne [...]”

24 Eredetiben (zárójelben a nehezen olvasható, így kikövetkeztetett szavak): „În timpul percheziției solicitându-i [individului din] cauză un coș pentru transportarea obiectelor de mai sus, la care numitul mi-a răspuns să le pun în șapca mea că el nu are nici un coș, – fapt ce aduce o batjocură și jignire la uniforma militară Română, – expresie făcută în fața d-lui notar și primar.”

25 Könczei Gerő megfigyelési dossziéját az M-FI 13049/ALBA sorszámú mikrofilmen tárolják, a C.N.S.A.S. az egyik unokája, Könczei Csilla kérésére 2010-ben kiadott digitalizált, majd nyomtatott változata nagyon sok helyen olvashatatlan. (Dr. Könczei Csilla egyetemi oktató 2006-ban indította el „szekus blogját”, ahol elsősorban édesapja, Könczei Ádám szekuritációs megfigyelési dossziéjának anyagait dolgozza fel, lásd: <http://konceicsilla.egologo.transindex.ro/>)

is: „A Flobberth típusú puskához tartozó töltények 1919 előttről maradtak, amikor a birtokomban volt ez a fegyver és amelyik fegyvert a hátszegi román hatóságok elkobozták, a vadászfegyverhez járó töltények, üres töltényhüvelyek és a puskapor pedig a Kis-Küküllő Megye Prefektúrája által kibocsájtott 419-es számú engedéllyel rendelkező vadászpuskámtól maradtak, mely fegyvert az engedéllyel együtt 1935-ben elkobozták. – Nem váltam meg ezektől, mert mindenáron szerettem volna visszakapni a vadászenvedélyemet a fegyverrel együtt. – A húst a dicsőszentmártoni Vadásztársaságtól kaptam, viszont nem volt megfűstölve, ezért nem tudtam felhasználni. – A revolver- és a katonai fegyverből származó töltényekről, illetve a használhatatlan régi fegyverről és puskacsövekről nem is tudom, hogyan kerültek hozzám. – Az olasz típusú kardot sógoromtól, a Kis-Küküllő megyei Radnóton élő a Dr. Szabó Jenőtől szuvenir tárgyként kaptam ajándékba. – Az öngyújtók a Magyarországon élő testvéremtől, Dr. Köntzei Ernőtől maradtak.²⁶ – A piros, fehér és zöld színű, kartonpapírból készült zászlót három éve, az akkor hatéves kisfiam, Ádám készítette. – Beismerem, hogy azt mondtam a helyi csendőrőfnöknek, tegye a töltényeket a sapkájába, de nem volt szándékom a katonai egyenruha megsértése. Mindezeket nyilatkozom, fenntartom és aláírom. Dr. Könczei Gerő²⁷”

Felmerülő kérdés, hogy az egykor engedélyezett, majd hivatalosan elkobzott fegyverektől maradt töltények és üres töltényhüvelyek, a gabonátárolóban talált, a házkutatást végző csendőrőrmester szerint is használhatatlan régi fegyvermaradványok, a sógortól kapott ajándékkard, esetleg az öccse öngyújtói, vagy a hatéves kisfia által, kartonpapírból készített „magyar zászló” jelentette-e inkább Könczei Gerő „veszélyes magyar irredentizmusát”? A hasonló eseteket kutató Egry Gábor is felteszi azt a kérdést, hogy „vajon mennyire tekinthetők ezek jól megragadható kritériumnak az irredenta fogalma kapcsán? Egyáltalán miből lett ügy és miből nem, ha egyszer mindenki gyanús volt, és bárkit be lehetett sorolni pusztán a viselkedése vagy a foglalkozása alapján?” Majd meg is válaszolja: „Néhány fent említett esetből is látszik, a legfontosabb tényező a hivatalnokok és rendőrök jóindulata, esetleg a helyi viszonyok ismerete vagy azok nyomása volt.” (Egry 2015: 321.) Így valószínűsíthető, hogy Könczei Gerő esetében is a „*rajka a sapkájába, erre a célra megfelel az is...*” hatósági közeg elleni sértésnek számító „beszólás” többet nyomhatott a latba, mint az összes többi felsorolt „bűn”...

26 Dr. Könczei Ernő (1893–1955) belgyógyász, sorban a hetedik testvér.

27 Eredetiben (zárójelben a nehezen olvasható, így kikövetkeztetett szavak): „Cartușele pentru Flobberth le am dinainte de anul 1919, când posedam armă și care armă mi-a fost confiscată de către autoritățile române din comuna Hateg. – iar cartușele pentru armă de vânătoare, tuburile goale și pulberea le-am din timpul când posedam permis de port armă Nr. 419 eliberat de Prefectura Județului Târnava-Mică și care permis împreună cu arma mi-au fost confiscate în anul 1935. – N-am instrăinat acest material, prin faptul că am ținut cu orice preț să-mi reprimesc permisul împreună cu arma. – [Carnele] le am de la Societatea de Vânătoare din Diciosânmartin însă fără [aburii], din care cauză nu le-am putut folosi. – Cartușă de revolver și cel de armă militară, precum și arma uzată, țevile nici nu pot să știu cum au ajuns la mine. – Formatul de sabie, care este model italian îl am de la cumnatul meu, Dr. Szabó Eugen din comuna Iernut, Județul Târnava-Mică, care mi-a dat-o ca suvenir. – Brichetele au rămas de fratele meu Dr. Köntzei Ernő ce se găsește în Ungaria. – Drapelul format din carton în culorile roz, alb și verde l-a făcut copilul meu înainte de aceasta cu trei ani, fiind în etate 6 ani, anume Adam. – Recunosc, că am spus D-lui șef de Post să pună cartușele în șapcă, însă nicidecum cu intenția de a jigni uniforma militară. Atât declar, susțin și semnez. Dr. Könczei Gerő”

A román hadsereg Kolozsváron székelő 6. Hadosztályának Haditörvényszéke az 1938. november 4-én kelt ítélete értelmében fegyverek és lőszerbe nem szolgáltatásért („*nepredarea armelor și munițiunilor*”), illegális fegyvertartásért („*păstrare ilegală de arme*”) és a hatóságok iránti megvetés kifejezéséért („*dispreț la adresa reprezentanților autorităților*”) Könczei Gerő vádlottat vétkesnek találta és az első büntetéért 5000 lejnyi, egy hónapon belül kifizetendő pénzbírsággal sújtotta, illetve kötelezte a 2000 lejes perköltség 15 napon belüli megtérítésére is. (Csak összehasonlításként: 1938 novemberében a *Keleti Ujság* lapszámoként 4 lejbe került.) Ugyanakkor az ítélet – enyhítő körülményekre hivatkozva – az illegális fegyvertartásért megítélt 2000 lejes és a hatósági sértésre vonatkozó 3000 lejes büntetéseket elengedte, valamint – napi 50 lejjel számolva – levonta 1000 lej értékben Könczei Gerő 20 napos előzetes fogvatartásának költségeit is.

II. Károly korporatista királyi diktatúrájában²⁸ Könczei Gerő esete nem volt egyedülálló. A román hadsereg Kolozsváron székelő 6. Hadosztályának Haditörvényszéke az 1938. szeptember 24-én keltezett 2. számú rendelete értelmében²⁹ betiltott többek között minden „bármilyen jellegű és bármilyen eszközzel véghezvitt megnyilvánulást, amely a Nemzeti érzés megvetésére vagy provokálására irányul”.³⁰ Ennek értelmében a kolozsvári katonai törvényszék – hivatkozva az 1938. február 11-én kihirdetett általános ostromállapotra – sorozatban hozta a „magyar irredentizmus” ügyében az egy hónaptól két évig terjedő börtönbüntetéssel súlytandó ítéleteit.

A *Keleti Ujság* őszi lapszámaiból kiderül,³¹ hogy Könczei Gerő „fegyverrejtegető” története az enyhébb végkimenetelű esetekhez tartozott, hiszen sokkal egyszerűbb „bűnök” miatt jóval súlyosabb ítéletek is születtek, mint ahogy az csak a Könczei Gerőről szóló tudósítás utáni két hét híryanagából kiderül. Így november 9-én, a szerdai lapszám közli, hogy

„Államellenes kijelentések miatt félévi elzárásra ítélte egy falusi gazdát a katonai törvényszék. A kolozsvári katonai törvényszék hétfőn délelőtt hirdetett ítéletet Nagy István petrindi gazda ügyében. A gazdát államellenes kijelentései miatt vonták felelősségre. Nagy István ugyanis egy falusi mulatozás alkalmával, amikor a zenészek egy román órát játszottak, borgőzös fejfel rákiáltott a cigányokra, hogy csárdást húzzanak s közben olyan államellenes kijelentéseket tett, hogy a gazdát azonnal őrizetbe vették és eljárást indítottak ellene. A hadbírság most hat havi elzárásra ítélte.” (*Keleti Ujság* XXI/253. 1938. nov. 9. 9.)

28 A „király 1938 februárjában korporatista diktatúra bevezetésével kísérelte meg az állam teljes átalakítását. Ennek nyomán feloszlatta a pártokat” és „a februárban kibocsátott új alkotmány kifejezetten a román nemzet elsőbbségét hangoztatta a kisebbségekkel szemben.” (Lásd Egry 2015: 192–193.)

29 Lásd: Ordonanța Nr. 2. *Unirea. Foaie bisericească.* (41) 1988. okt. 8. 6.

30 Eredetiben: „Manifestările de orice natură și prin orice mijloace, din cari ar rezulta sfidarea sau provocarea simțământului Național”. És a rendelet 15 pontban igen részletesen fel is sorolja a büntetendő megnyilvánulásokat, mint a nemzeti lobogó és himnusz, a hivatalos nyelv, a nemzeti ünnepek, a nemzeti történelem iránti tisztelet hiánya, az állami intézmények iránti megvetés, a határrevízió hangoztatása, az államvallás megsértése stb. Ugyanezen rendelet III. cikkelye szabályozza a lakosság fegyverviselési engedélyeit, kötelezi többek között november 1-ig a régi engedélyek cseréjét, valamint a régi fegyverek és lőszerbe beszolgáltatását. Ez azért érdekes adalék Könczei Gerő „fegyverrejtegetési” történetéhez, mivel az ominózus házkutatásra október 13-án került sor, jóval a kijelölt határidő előtt, s öt mégis fegyverek és lőszerbe nem szolgáltatásért és illegális fegyvertartásért ítélték el!

31 A *Keleti Ujság* napilap 1938 októberi és novemberi lapszámainak tizenkét tudósítása összesen hús, a kolozsvári katonai törvényszék által ezen tárgyban meghozott ítéletéről számol be.

November 11-én, a pénteki lapszámban *Államellenes perekben hozott ítéletet a katonai törvényszék* címmel olvasható az alábbi tudósítás:

„(Kolozsvár, november 9.) Államellenes, nemzetséértő, irredenta és izgatási pereket tárgyalt a helyi katonai törvényszék szerdán délelőtt.

Stöffel Adolf ferencrendi szerzetes, elemi iskolai igazgatót és Lovász Béla református tanítót a román nemzeti ünnepel szemben tanúsított tiszteletlenség miatt vonták felelősségre. A két vádlott ez év május tizediki nemzeti ünnep alkalmával, a renDELETEH hiven ünnepi istentiszteleten vett részt templomaiban, azután hazatértek s a vádirat szerint nem vettek részt azon az örömműnepen, amelyet az egész Szentmárton község tartott az ünnep alkalmából.

A vádlottak a tárgyaláson kijelentették, hogy őket nem hívták meg az ünnepre s ezért nem mentek el. A katonai törvényszék újabb tanúk kihallgatását rendelte el s a tárgyalást elhalasztotta.

Nagy Sándor, nagyszántói gazdálkodó izgatás miatt került a katonai hatóságok elé. Amint a tárgyaláson kiderült, a gazda a falu postásával a politikai helyzetről beszélgetett. Közben a vádlott azt találta kérdezni a postástól, hogy hová fut, ha Hitler ide is bevonul. A postás emiatt feljelentette Nagy Sándort, akit a katonai törvényszék egyhavi elzárásra ítél.

Kujbusz Gyulát nemzetgyalázás miatt vonták felelősségre, mert állítólag szidta a román nemzetet. Kujbusz előadta, hogy egyik ismerőse megkérdezte tőle, kinél lakik. Erre megmondotta a lakásadónövényének nevét, Oláh Juliát. A választ a feljelentő félremagyarázta s így keletkezett ellene a vád. A katonai törvényszék több terhelő vallomás után egyhavi elzárásra és ezer lej bírságra ítélte. Ugyancsak, nemzetséértő kijelentések miatt hathavi elzárásra, ezer lej pénzbírságra, ezer lej költségmegtérítésre és kétévi jogvesztésre ítélték Borbély János marosszentjánosi gazdát.” (Keleti Újság XXI/261. 1938. nov. 11. 4.)³²

Egy hét múlva, november 18-án, a csütörtöki lapszám pedig arról számol be, hogy *Hatvani elzárásra ítélte a katonai törvényszék egy nagyváradi újságírót*:

„(Kolozsvár, november 16.) A katonai törvényszék szerdán délelőtt ítélkezett Bély László nagyváradi újságíróról, a »Néplap« szerkesztőjének ügyében.

Az ismert nagyváradi újságíróról ellen lázítás címen emeltek vádat, amiért a legutóbbi csehszlovák területváltozásokkal kapcsolatosan a magyar részről elhangzott beszédek ismertette

32 Ugyanezen lapszám 8. oldalán hírközlés egy további ítéletről: „Öt évvel ezelőtti kortesbeszédei miatt egyhavi elzárásra ítélte a katonai törvényszék egy nagyváradi hírlapírót. (Kolozsvár, november. 9.) Öt évvel ezelőtti pártpropaganda miatt került a katonai törvényszék elé Daróczy Lajos nagyváradi hírlapíróról. Daróczyt azzal vádolták, hogy 1933-ban, amikor Biharmegyében több társával együtt magyarpárti, választóközruten járt, kortesbeszédeiben olyan kijelentéseket tett, amelyek sértették a román népet. A vádlott a tárgyalás során kijelentette, hogy választóközrutjai alkalmával többszáz beszédet tartott ugyan, de egyetlen egy esetben sem sértette meg sem a román népet, sem a kormányt, sem pedig az államot. Az államot nem is említette beszédeiben, hanem a különböző pártokról beszélt, akik a választások előtt fűt-fát ígértek a magyarságnak, de a választások után elfelejtettek magyar szavazóikról. A tanúkihallgatás során a vád koronatanuja, Ghita Petra jegyző kijelentette, hogy a dolog már olyan rég történt, hogy nem emlékszik a Daróczy által mondottakra. A védelem tanui részéről Patay ref. lelkes eskü alatt kijelentette, hogy a vádlott beszédeiben csak a politikai pártokat említette. Ugyanezt vallotta Kís Béla nagyváradi iskolaigazgató és a többi tanúk is. Blebea őrnagy-ügyész beszédeiben hangoztatta, hogy Romániában van a legjobb dolguk a kisebbségeknek és mégis békétlenkednek. Daróczyt bűnösnek találja és a megbüntetését kérte. A védelem részéről Bartha Ignác dr. szólt fel és bizonyítékokat hozott fel a vádlottnak azon állítása mellett, hogy beszédei csak a politikai pártok felé szóltak s nem az állam és az össziriománság felé. A katonai törvényszék ezek után Daróczy Lajos hírlapíróról egyhavi elzárásra ítélte.”

lapjában. Ezekben több olyan kitétel is szerepelt a vád szerint, amellyel veszélyeztették az ország békéjét.

Ugyanekkor került a vádlottak padjára Sváb György festő is, aki a vádirat szerint egy nagyobb társaság előtt felolvasta Bélteky cikkét és ahhoz megjegyzéseket fűzött, egy másik alkalommal pedig egy dal szövegét olvasta fel többek között.

A katonai törvényszék tárgyalásán Bélteky ártatlanságát hangoztatta s leszögezte, hogy igaz ugyan, hogy több külföldi politikus beszédét leköszölte, de ezekhez semmi megjegyzést nem fűzött, a cikkek nem vonatkoztak Romániára.

A tanukihallgatások után az ügyész vádbeszédében súlyos büntetést kért, majd Bartha Ignác dr. és Moldovan Valér dr.³³ mondták el védőbeszédeiket. Hangoztatták, hogy Bélteky cikke nem veszélyezteti az ország békéjét és rendjét.

Példaként felhozták, hogy legutóbb Amerikában egy hangjátékot adtak elő az egyik rádióstúdióban.³⁴ ami szörnű pánikot keltett a hallgatók között, mert azt hitték, hogy Amerikát támadták meg. Ezért azonban senki sem vonta felelősségre a rádióleadó igazgatóját, mert a közönség értelmezte rosszul a darabot. Ugyanez az eset áll fenn itt is, mert az inkriminált cikk semmi veszélyt sem rejt magában Romániára nézve s hogy azt egyesek félreértették, azért senkit sem lehet felelősségre vonni.

A katonai törvényszék a védőbeszéd elhangzása után ítélethozatalra vonult vissza s *Bélteky Lászlót hathavi, vádlottársát, Sváb Györgyöt pedig héthavi elzárásra ítélte.* (Keleti Újság XXI/261. 1938. nov. 18. 7.)

*

Könczei Gerő megfigyelési dossziéja 1944-ig tart, a rendszer utolsó pillanatáig. Pontosabban nem utolsó, hiszen Könczei Gerő sorsa is jól példázza a rendszerek (és titkosszolgálatok) közötti folytonosságot: az immár kommunista szekuritáté 1949. március 1-én, hajnali háromkor kényszerlakhelyre hurcolta. A küüllővári családi kúriát lerombolták, könyvtárát, levelezését, zoológia gyűjteményének nagy részét elégették (az időben átadományozott kisebb részét jelenleg is a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum őrzi).³⁵ Az új rendszer deportálta volna, de ezt az időszakos, betegeskedő és kisemmizett Könczei

33 Az említett Moldovan Valér volt Könczei Gerő védőügyvédje is. Valószínűsíthető, hogy arról a Valeriu Moldovan (1875–1954) egykori Gozdsu-ösztöndíjas jogászról van szó, aki 1918 előtt az erdélyi románság jogaiért való küzdelemben jeleskedett, 1918 után pedig a Nemzeti Parasztpárt politikusaként különböző állami tisztségeket töltött be, 1933-tól pedig a kolozsvári Jogi Kar oktatója is volt. A román kommunista rezsim áldozataként a máramarosszigeti börtönben hunyt el.

34 A rádiózás történetének első tömegpánikot keltő esete 1938 novemberében nagyon friss hír volt: Orson Welles *Világok harca* (*The War of the Worlds*) rádiójátékát 1938. október 30-án sugározta a CBS Rádió.

35 Könczei Gerő a „mintegy 10000-féle lepkéből álló, rendszerezett és adatolt lepkegyűjteményét és szerényebb mennyiségű rovar- (bogár)gyűjteményét szakkönyvtárával és felszerelésével együtt végrendeletében a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumnak adományozta. A gyűjtemény azonban az 1940-es túlkapások során tönkrement. Ugyanakkor megsemmisült régiségekkel teli értékes könyvtára a család régi háromszéki levelesládájával, saját levelezése és idős korában hosszasan írt önéletírása, valamint gazdag természettudományi szakkönyvtára – mindezeket elégették.” – írta 1980-ban fia, Könczei Ádám egy, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum felkérésére összeállítandó rövid Könczei Gerő életrajzban (közreadja Kocs 2009: 176).

Gerő szíve már nem bírta, megállt 1949. május 29-én a marosvásárhelyi kórházban. Felesége mellett nyugszik, a pókai temetőben.³⁶

Könczei Gerő a nagypapám volt. Nem ismerhettem, egy évszázadnyi idő és több politikai rendszer választott el bennünket.

SZAKIRODALOM

Boér Hunor

2002 Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közötti történetéhez. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. Első rész. Sepsiszentgyörgy, 217–235.

Egry Gábor

2015 Üres halmaz, ami tele van? Az irredenta fogalma a román állambiztonság működésében. In: Uő: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Napvilág Kiadó, Budapest, 298–328.

Dr. Horváth Géza

1930 A magyar orvosok szerepe Magyarország állatvilágának kutatásában. Állattani Közlemények XXVII. (1–2) 1–6.

Kocs Irén

2009 Köntzei Gerő levelezése és kapcsolódó levelezés a Székely Nemzeti Múzeummal, 1933–1980. *Acta Siculica*. 145–181.

Könczei Csilla – Tolna Éva (szerk.)

1998 *Házatlan csiga. Könczei Ádám naplója*. Kolozsvár.

Tarján Kristóf (szerk.)

1914 *A Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve 1912–1913*. Déva.

Tánzos Vilmos

2008 *Elejtett szavak*. Bookart Kiadó, Csíkszereda.

Tárkányi György (összeáll.):

1904 *Az Erd. Ev. Ref. Egyházkerület egyházi értekezletének 1904. évi évkönyve*. Kolozsvár.

36 A családi emlékezet szerint Könczei Gerőt 1949. március 1-jén, hajnali háromkor hurcolták el, a ház és a gazdaság lerombolására, a bútorok széthordására, a zongora és a könyvtár elégetésére stb. ezután kerülhetett sor. Erről az éjszakáról így ír Vincze Gábor: „1949. március 3. A 87. sz. törvény megjelenését követő nap hajnalán „kiemelnek”, kényszerlakhelyekre (domiciliul obligatoriu) hurcolnak országszerte mintegy 3500–5000 földbirtokos családot. Erdélyben Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Nagyenyed, Gyulafehérvár és Déva lett kijelölve számukra.” (Lásd Vincze 1994: 74.) A kitelepítés megpróbáltatásairól tanúskodnak a fiához írt levele részletei is: „Ádi! A tegnap jött leveledre itt a válasz. Hát bizony itt vagyok még, nem törődik itt a hatóság mivelünk (ti. a helyi internáltakkal); mult napokban a Kolozs megyei internáltak kaptak 3 napi távozási engedélyt haza, hogy a legszükségesebb ruha stb. néműt elhozhassák; ma jönnek vissza, s csak holnap tudom meg az eredményt! [...] Küküllővárt szegényletes tisztítások vannak; ablakok bedeszázva, sütőkemenczében könyveinkkel tüzelnek és az udvaron is, majorság mind ellopva, a kis kutya Gyurinál. [...] Hogy velünk, internáltakkal meddig és mi lesz, arról még nem is beszélnek, a sok ellentétes magánvéleményre nem lehet sokat adni; a bizonytalanság elég lehangoló és keserves. Most beszélsz »magántulajdonról« – mikor minden az állam részére van lefoglalva? Ki mit lophat, az a »magántulajdon«! Még az aranygyűrűim is ott maradtak. [...] Majdnem naponként járok ki az ismerősökkel érintkezni, hogy mi újság és mi lesz velünk. [...] Látom, hogy alkalmatlan vagyok itt, de mit csináljak pénz és jövedelem nélkül s még hozzá tilalom alatt. Nem kell engem biztasson senki, ahogy mutatkozik értelme v sikere egy kérdésnek stb. rögtön írnek, de hát nagy az ellenszenv! Látszólagos szabadság az van, de hát az mit ér? Hazulról zongorát, lepkeszekerényeimet elvitték! De nem is írok többet, mert csak megfájdul a fejem, így is rettenetes rosszul alszom. Csókol Apád 949 ápr. 8 de!” (Könczei–Tolna szerk. 1998: 19–20.)

Vincze Gábor

1994 *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953*. Teleki László Alapítvány, Budapest–Szeged.

Wolf Tamás

2002 *A székelyföldi kutatóutak (1928–1940)*. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. Második rész, Sepsiszentgyörgy, 39–85.

„PUNETI-LE ÎN ȘAPCĂ, PENTRU ASTA O FI BUNĂ ȘI AIA ...” „IREUDENTISM MAGHIAR” COTIDIAN ÎN TRANSILVANIA INTERBELICĂ

Tribunalul Militar din Cluj al Corpului 6 al Armatei Române a interzis prin Ordonanța nr. 2 din data de 24 septembrie 1938 „manifestările de orice natură și prin orice mijloace, din cari ar rezulta sfidarea sau provocarea simțământului Național”. Potrivit acestei ordonanțe Tribunalul Militar din Cluj – referindu-se la starea de asediu declarată în data de 11 februarie 1938 de către dictatura regală corporatistă a lui Carol al II-lea – a pedepsit într-o serie de sentințe „iredentismului maghiar” cu închisoare de la o lună până la doi ani, de multe ori pe baza unor acuzații absurde, cu scopul clar de a intimida comunitatea maghiară din Transilvania. Studiul de față contribuie cu noi date la ilustrarea și înțelegerea acestor cazuri de intimidare a maghiarilor din Transilvania interbelică prin prisma condamnării unui medic pensionar din Cetatea de Baltă.

“PUT IT IN YOUR HAT, IT SHOULD BE FIT FOR THIS PURPOSE...” EVERYDAY „HUNGARIAN IRREDENTISM” IN TRANSYLVANIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The Military Court of Cluj of the 6th Romanian Army Corps banned by Order no. 2 of September 24 1938 “manifestations of any nature and by any means, which would result in the defiance or provocation of the national feeling.” According to this ordinance, the Military Court of Cluj – referring to the state of siege declared on 11th of February 1938 by the corporate dictatorship of Carol II. – punished in a series of sentences “Hungarian irredentism” from one month to two years imprisonment, often on absurd charges, with the clear purpose of intimidating the Hungarian community from Transylvania. This study brings new data to these cases of intimidation of the Hungarians in Transylvania between the two world wars through the sentencing of a retired doctor from Cetatea de Baltă.